

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

СТЕНДАЛЬ

■

ПАРМСЬКИЙ МОНАСТИР

Роман

Переклад з французької
Дмитра Паламарчука

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2026

ПАРМСЬКИЙ МОНАСТІР

ВСТУПНЕ СЛОВО АВТОРА

Цю повість було написано взимку 1830 року, за триста льє від Парижа, отож у ній немає жодного натяку на події 1839 року.

За багато років до її написання, ще за тих часів, коли наша армія колесила по всій Європі, волею випадку потрапив я на постій до одного каноніка. Було це в Падуї, чарівному італійському місті. Квартирування моє затяглося, і ми з господарем заприятельжились.

*Проїжджаючи Падую наприкінці 1830 року, я поклавися в дім доброго каноніка. Я знав, що його вже немає серед живих, проте мені хотілося знову побачити вітальню, де ми провели стільки приємних вечорів, за якими я відтоді не раз жалкував. Тепер там жив каноніків небіж із дружиною; вони привітали мене як давнього друга. Надійшло ще кілька гостей, і розсталися ми досить пізно. Господар звелів принести з кав'ярні Педроті прекрасного *zambione*¹. А засиділись ми перш за все через те, що слухали історію герцогині Сансеверіна, про яку згадав хтось із присутніх, а господар з пошани до мене взявся розповісти її всю повністю.*

— В тій країні, куди я їду, — сказав я своїм друзям, — не ждуть мене такі приємні вечори, як цей, і, щоб скоротати довгі вечірні години, я за цією історією напишу повість.

— В такому разі, — сказав небіж каноніка, — я вам дам дядечкові записки, де в розділі, присвяченому Пармі, він згадує про деякі інтриги тутешнього двору, що плелися за часів, коли там неподільно владарювала герцогиня. Проте будьте обачні! Ця історія аж ніяк не повчальна, і тепер, коли у вас у Франції так ревно дбають про євангельську непорочність, вона може створити вам славу справжнього вбивці.

Я друкую цю повість за рукописом 1830 року, не вносячи до неї ніяких змін, і з цього може постати дві прикраси: перша для читача, — італійці, що виступають як дійові особи, можуть стано-

¹ Гоголь-моголь (італ.).

вити для нього менший інтерес, бо серця жителів цієї країни надто відмінні від сердець французів; італійці — люди щирі, добродушні, не боязливі, у них що на серці, те й на язичку, марнолюбству вони піддаються рідко, але тоді воно переходить у пристрась, що називається *puntiglio*¹. Нарешті, вони не сміються з убогства.

Друга прикрість стосується автора.

Признаюсь, я насмілюся зберегти за своїми героями усю різкість їхніх характерів, але голосно заявляю, що найрішучіше засуджую багато їхніх вчинків. Навіщо приписувати їм високу моральність і обхідливість, властиву французам, які над усе люблять гроші й ні за що не вчинять гріха з ненависті чи любові? Італійці в моїй оповіді становлять чи не цілковиту протилежність французам. Зрештою, мені здається, що досить проїхати якихось двісті льє з півдня на північ, як ми станемо свідками нового краєвиду і нового роману. Люб'язна небога каноніка добре знала і навіть щиро любила герцогиню Сансеверіна і просить мене, щоб я нічого не міняв хай і в гідних осуду герцогининих пригодах.

23 січня 1830 року

¹ Питання честі (*італ.*).

ЧАСТИНА ПЕРША

Gia mi fur dolci inviti a empir le
carte i luoghi ameni.

*Ariosto, Sat. IV*¹

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Мілан 1796 року

15 травня 1796 року генерал Бонапарт вступив до Мілана на чолі молодшої армії, яка перейшла міст у Лоді, показавши світові, що у Цезаря й Александра по багатьох сторіччях з'явився спадкоємець. Чудеса відваги й геніальності, свідком яких стала Італія, за кілька місяців розбудили зі сну її народ; ще за тиждень до вступу французів міланці вбачали в них лише зграю розбишак, що звикла втікати од військ його імператорської й королівської величності, — принаймні так твердила тричі на тиждень місцева, з долоною завбільшки, газетка, що її друкували на поганенькому папері.

В середні віки республіканці Ломбардії виявили були таку саму хоробрість, як і французи, і за те німецькі імператори геть сплюндрували їхнє місто. А ставши *вірнопідданцями*, вони вважали своїм важливим заняттям друкувати на носовичках з рожевої тафти сонети з нагоди одруження якої-небудь дівчини шляхетного чи багатого роду. Через два-три роки після цієї визначної дати у своєму житті молоді жінки брали собі вірного поклонника; інколи ім'я чічібсея, котрого обирала родина нареченого, займало досить

¹ Давно вже цей любий край лагідно закликав мене написати про нього (*ital.*). — Аріосто, IV сатира.

почесне місце в шлюбному контракті. Які ж далекі були від цих розніжених звичаїв глибокі хвилювання, що їх спричинила несподівана навала французької армії. Невдовзі склалися сповнені пристрасті звичаї. 15 травня 1796 року цілий народ побачив, яким нікчемним, а то й огидним було все, що досі він шанував. З відходом останнього австрійського полку старі погляди зазнали цілковитого краху, скоро стало модою ризикувати власним життям. По багатьох віках дрібних почувань людям стало ясно, що, тільки щиро люблячи батьківщину й пориваючись до героїчних подвигів, можна здобути щастя. За часів тривалого ревного деспотизму Карла П'ятого та Філіппа Другого все поринуло в цій італійській провінції у глибокий морок ночі. Але народ повалив їхні статуї, і раптом ринув цілий потік світла. Тим часом, коли «Енциклопедія» та Вольтер руйнували монархічний лад Франції, ченці впродовж п'ятдесятьох років втовкмачували в голови доброму міланському народові, що навчатися грамоти чи будь-чого іншого — цілковито марна річ, бо, мовляв, досить лише ретельно платити своєму священикові десятину, відверто признаватися йому на сповіді в усіх своїх дрібненьких грішках — і можна бути майже певному, що дістанеш гарне місце в раю. А щоб зовсім знесилити цей, колись грізний і мудрий народ, Австрія продала йому за дешеву ціну привілей не ставити рекрутів для її армії.

1796 року міланська армія складалася з двадцяти чотирьох вбраних у червоні мундири телепнів, які охороняли місто разом з чотирма прекрасними полками угорських гренадерів. Розбешеність дійшла самого краю, але вияви пристрасті були рідкістю; адже кожен мусив у всьому признаватися на сповіді під страхом загибелі навіть на цім світі. До того ж сердешний міланський люд був улеглий іще деяким, здавалося б, незначним, проте утяжливим заборонам монархії. Так, наприклад, ерцгерцог, що мав свою резиденцію в Мілані й правив провінцією від імені австрійського імператора, свого двоюрідного брата, вдався був до прибуткової торгівлі хлібом. А через те селянам заборонялося продавати збіжжя, аж доки його високість не наповнить своїх комор.

У травні 1796 року, по трьох днях після вступу французів, один прибулий з армією молодий художник-мініатюрист і трошки шалапут, що згодом став відомим митцем,

на прізвище Гро, зайшовши до місцевої кав'ярні Серві (на той час досить модної) і наслухавшись там розмов про торгові подвиги товстуна ерцгерцога, узяв аркуш поганенького жовтого паперу, на якому було надруковано список різних гатунків морозива, і тут же на звороті намалював, як французький солдат проткнув багнетом товстунові черево і з нього замість крові річищем ринуло збіжжя. Те, що називають шаржем чи карикатурою, було невідоме у цьому краю лукавого деспотизму. Рисунок, що художник залишив на столі кав'ярні Серві, видався чудом, яке впало з неба; вночі з того рисунка зробили гравюру і на другий день розпродали двадцять тисяч відбитків.

Того ж таки дня по місту було розклеєно оповіщення про стягнення шести мільйонів контрибуції на потреби французької армії, яка виграла останнім часом шість битв, завоювала двадцять провінцій, але відчувала потребу в черевиках, панталонах, мундирах і шапках.

Разом з французькою голотою до Ломбардії ринув такий потік щастя й радості, що тільки священники та кілька дворян помітили тягар шестимільйонної контрибуції, за якою невдовзі було накладено й чимало інших. Французькі солдати цілими днями співали; їм було не більше як по двадцять п'ять років, а їхній головнокомандуючий, якому сповнилось двадцять сім, вважався найстарішим в армії... Ці веселощі, молодість, безтурботність були приємною відповіддю на злостиві казання ченців, що вже з півроку проголошували з церковних амвонів, нібито французькі солдати — страхітливі нелюди, що під карою смерті усе повинні палити, стинати геть усім голови. Мовляв, неспроста на чолі кожного свого полку вони везуть гільйотину! А насправді по селах люди бачили, як біля дверей їхніх халуп ті самі солдати бавили діток своїх господарів і трохи не щовечора той чи той барабанщик, що вмів грати на скрипці, влаштовував гулянку. Контрданси були надто хитромудрі й складні, щоб солдати, які, до речі, й самі не вміли їх танцювати, могли навчити тих танців місцевих дівчат, зате італійки зразу ж показали молодим французам, як танцювати монферіну, дрібушечку та інші народні танці.

Офіцерів, наскільки було можливо, ставили на квартири до заможних людей, — командирам був конче потрібний спочинок. Отож один лейтенант, на прізвище Робер, дістав квиток на постій у палац маркізи дель Донго. Коли цей

молодий, новоспечений і досить меткий офіцерик входив до палацу, у нього за душею було тільки одне шестифранкове еку, шойно отримане у П'яченці. Після взяття Лодійського мосту він стягнув з австрійського красеня офіцера, вбитого гарматним ядром, чудові, зовсім новенькі нанкові панталони, — і ніколи ще жодна частина одягу не ставала чоловікові так у пригоді. Роберові офіцерські еполети були вовняні, а сукно на рукавах мундира — приметане до підкладки, щоб не обвисали його клапті; проте інші деталі туалету становили ще сумніше видовище: підошви черевиків були з шматків трикутного капелюха, також підбраного на полі бою при Лоді. Ці похапцем викроєні підметки були прив'язані до черевиків надто помітними поворозками; тож коли лакей увійшов до кімнати лейтенанта Робера й запросив його пообідати з маркізою, сердега запав у смертельну ніяковість. Разом із своїм вістовим він упродовж двох годин, що залишалися до фатального обіду, морочився зі своїм мундиром, намагаючись хоч трохи впорядкувати його й зафарбувати чорнилом оті жалюгідні поворозки на черевиках. Нарешті страшна хвилина настала.

«Ніколи в житті я не почувався так ніяково, — казав мені лейтенант Робер, — дами думали, що я їх налякаю, а я сам тремтів більше за них. Я дивився на свої черевики й ламав голову, як мені в них граціозно підійти до господині. Маркіза дель Донго, — додав він, — була тоді у повному розквіті вроди; ви пам'ятаєте її чудові очі, її прекрасне темно-русе волосся, що чудово обрамляло чарівний овал обличчя. В моїй кімнаті висіла «Іродіада» Леонардо да Вінчі, здавалося, що то її портрет. З Божої ласки я був так вражений тією надприродною вродою, що забув і про свої шати. Пробувши два останні роки під Генуєю і надивившись там на убожество й потворність, я набрався сміливості висловити їй своє захоплення.

Однак мені вистачило здорового глузду не надто розводитись із компліментами. Розсипаючи їх, я бачив довкола мармурові панелі ідальні, понад десяток лакеїв і камердинерів, вбраних, як мені тоді видалось, з неймовірною пишнотою. Уявіть собі: на ногах у цих лобурів були черевики не лише цілі, а й із срібними пряжками. Я краєчком ока помітив, як ця челядь дурнувато витріщувалась на мій мундир, та, певно, й на мої черевики, а вже це шпигало мене в самісіньке серце. Я міг одним словом нагнати страху

на них, але ж як збити пиху отим лакейчукам, не ризикуючи воднораз налякати й дам? Адже маркіза, щоб почувати себе хоробрішою, — як потім разів сто сама признавалась мені, — забрала додому з монастирського пансіону чоловікову сестру, Джіну дель Донго, що згодом стала прекрасною графинею П'етранера; в спокійні щасливі дні її ніхто не міг перевершити веселістю й люб'язністю, як ніхто не перевершив її мужністю та душевною рівновагою в дні випробувань.

Джіні було тоді років тринадцять, а на вигляд — усі вісімнадцять; жвава й щиросерда, як ви знаєте, вона, бачачи моє вбрання, так боялась вибухнути сміхом, що не наважувалася їсти; маркіза, навпаки, була вимушено люб'язна, від чого я почував себе вкрай ніяково; вона дуже добре помічала в моїх очах сум'яття й нетерпеливість. Одне слово, я був у страшенно дурному становищі: мусив терпіти зневагу, що для француза — річ неможлива. І тут мені сяйнула думка, послана самим небом: я взявся розповідати дамам про моє бідування, про те, скільки ми за два роки настраждалися в горах біля Генуї, де нас тримали старі бовдури генерали. Ми, — казав я, — діставали платню асигнаціями, що не ходили в тому краю, а хліба видавали нам по три унції на день. Не минуло й двох хвилин від початку моєї розповіді, а в доброї маркізи з'явилися на очах сльози, та й Джіна посерйознішала.

— Як, пане лейтенанте, — спитала вона мене, — три унції хліба?

— Так, мадемуазель. До того ж тричі на тиждень нам нічого не давали; а що селяни, в яких ми були розквартировані, бідували ще більше за нас, то ми ділилися з ними куснем хліба.

Коли ми вийшли з-за столу, я запропонував маркізі руку, провів її до вітальні, а тоді швидко вернувся і дав лакеєві, котрий слугував мені при столі, оте єдине шести-франкове екю, володіючи яким, я так захоплено будував собі надхмарні палаци.

— Через тиждень, — розповідав далі Робер, — впевнившись, що французи й не думають нікого гільйотинувати, маркіз дель Донго вернувся з берегів Комо, із родинного замку Гріанта, куди він хоробро шаснув з наближенням нашої армії, покинувши на поталу війни свою молоду вродливу дружину та сестру. Маркізова ненависть до нас дорів-

нювала його боягузству, тобто була безмірна; смішно було дивитися на бліде, опасисте обличчя цього святенника, коли він аж стелився переді мною. Тільки-но він повернувся в Мілан, як на другий день мені видали три лікті сукна й двісті франків з шестимільйонної контрибуції, — я знову вбився в пір'я і став за кавалера своїм господином, бо почалися бали».

Історія лейтенанта Робера була подібна до історії всіх французьких солдатів, — замість кепкувати зі злиднів відважних цих вояків, до них відчували жаль і полюбили їх.

Пора несподіваного щастя й сп'яніння тривала лише два коротких роки; шаленство, яке охопило усіх людей, було таке безмірне, що пояснити його можна тільки одним історичним і глибоким міркуванням: цей народ нудьгував ціле століття.

Колись у дворах Вісконті й Сфорца, славетних герцогів міланських, панувало любово-страстя, притаманне південним краям. Але від 1624 року, коли Мілан захопили іспанці, мовчазні, бундючні й недовірливі правителі, яким скрізь увиживався бунт, веселість пропала. Низи, наслідуючи своїх повелителів, більше поривалися мстити за найменшу кривду ударом кинджала, ніж тішитися кожною миттю життя.

З 15 травня 1796 року, коли французи вступили до Мілана, і до квітня 1799 року, коли їх звідти вигнали після поразки під Кассано, всюди панувала шалена радість, веселощі, насолода, забуття всіх гнітючих приписів чи принаймні здорового глузду, і навіть старі купці-мільйонери, старі лихварі, нотарі перестали якийсь час супитися і гаятися за наживою.

Лише кілька родин високої знаті, ніби роздратовані повсюдною веселістю і буянням усіх сердець, повід'їжджали до своїх маєтків. Щоправда, ці благородні й заможні родини були вирізнені не вигідним для них чином при розкладці контрибуції на потреби французького війська.

Обурений такими святковими веселощами, маркіз дель Донго один із перших сховався до свого пишного замку Гріанта, неподалік міста Комо, куди дами незабаром привезли й лейтенанта Робера. Цей замок колись був фортецею, і за розташуванням, мабуть, не має собі рівного в світі, бо стоїть на високому плоскогір'ї, що здіймається на сто п'ятдесят футів над чудовим озером, більшу частину якого можна бачити з вікон. Предки маркіза дель Донго збу-

дували замок ще в п'ятнадцятому сторіччі, як про це свідчили мармурові плити з дворянським гербом; там збереглися підйомні мости і глибокі рови, правда, вже без води. А проте мури в вісімдесят футів заввишки і в шість футів завтовшки могли служити добрим захистом від раптового нападу, і тому підозріливий маркіз цим замком дуже дорожив. Оточивши себе двадцятьма п'ятьма — тридцятьма лакеями, яких він вважав відданими служниками, певне, за те, що вони від нього не чули іншої мови, крім лайки, маркіз потерпав тут за свою шкуру менше, ніж у Мілані.

Його страх не був безпідставний: маркіз досить жваво листувався із шпигуном, якого Австрія тримала на швейцарському кордоні, за три льє від Гріанти, щоб він сприяв утечі військовополонених, захоплених французами в битвах, а це могло не дуже припасти до смаку французьким генералам.

Свою молоду дружину маркіз залишив у Мілані. Вона керувала там родинними справами, мала за обов'язок домовлятися про розміри контрибуцій, накладених на *casa del Dongo*¹, як кажуть в Італії, і намагалася зменшити їх, що змушувало її зустрічатися з магнатами, які погодились обійняти громадські посади, а також з іншими впливовими, хоч і не родовитими, особами. Тим часом у родині дель Донго сталася неабияка подія. Маркіз знайшов нареченого для своєї юної сестри Джіни, чоловіка дуже багатого й знатного. Але жених пудрив волосся, і тому Джіна завжди зустрічала його вибухом реготу, а незабаром вона вчинила шаленство — одружилася з графом П'етранерою. Був він, треба визнати, чоловік статечний і вродливий з лиця, але зубожілого дворянського роду і, на довершення нещастя, палкий прихильник нових ідей. П'етранера був молодшим лейтенантом італійського легіону, що збільшувало маркізову досаду.

Минуло два роки, сповнені щастя й шалених веселощів. Паризька Директорія, намагаючись показати себе вже досить міцною владою, почала виявляти смертельну ненависть до всіх, хто не був пересічною особою. Генерали-незadari, поставлені нею на чолі італійської армії, програвали битву за битвою на тих самих веронських рівнинах, які два роки тому були свідками чудес, здійснених під Арколе і Ло-

¹ Палац дель Донго (*итал.*).

нато. Австрійці підійшли до Мілана. Лейтенант Робер, уже призначений командиром батальйону і поранений у битві під Кассано, востаннє гостював у своєї приятельки маркізи дель Донго. Прощання було сумне. Разом з Робером поїхав і граф П'етранера, який супроводжував французів у їхньому відступі до Нові. Молодій графині брат відмовився виплатити половину батьківської спадщини, і вона поїхала за армією звичайним возом.

Настала та доба реакції й повернення до давніх поглядів, яку міланці називають «i tredici mesi» («тринадцять місяців»), оскільки, на їхнє щастя, цей рецидив мракобісся справді тривав лише тринадцять місяців — до битви під Маренго. Все старе луб'я, всі понури святенники позводили голови, захопили стерно влади й заходились орудувати суспільством. Незабаром ці добромисні люди, що зберегли вірність давньому режимові, пустили чутку, ніби Наполеона повісили в Єгипті мамелюки, адже він давно заслужував шибениці.

Серед дворян, які досі відсиджувались по своїх замках і після повернення прагнули крові, особливо скаженів маркіз дель Донго. А завдяки своїм вкрай реакційним поглядам маркіз швидко став на чолі партії. Члени цієї партії, люди пристойні, коли не мали чого боятися, але нині все ще охоплені страхом, зуміли обплутати австрійського генерала. Генерал, людина загалом не злостива, піддавшись на їхні умовляння, вирішив, що суворість — найуміліша політика, і звелів заарештувати сто п'ятдесят патріотів, а то були на той час найкращі люди Італії.

Незабаром їх вивезли в бухти Каттаро, кинули в підземні печери, і вогкість, а головне голод, швидко й бездоганно винесли вирок цим «лайдакам».

Маркіз дель Донго дістав високу посаду. А оскільки до численних його чудових рис долучалася й огидна скнарість, то він прилюдно вихвалявся, що не послав жодного шеляга сестрі, графині П'етранера. Все ще безтямно закохана, вона, не бажаючи розлучатися з чоловіком, разом із ним пухла з голоду у Франції. Добра маркіза дель Донго була в розпуці; нарешті їй поталанило викрасти кілька дрібних діамантів зі своєї шкатулки з коштовностями, які її чоловік відбирав у неї щовечора і замикав у кованій скрині, що стояла під його ліжком. Маркіза принесла чоловікові вісімсот тисяч франків посагу, а діставала від нього щомісяця

вісімдесят франків на особисті витрати. Всі тринадцять місяців, коли французів не було у Мілані, ця несмілива жінка ходила в чорній сукні, знаходячи різні приводи для жалоби.

Признаємося, що, за прикладом багатьох маститих письменників, ми почали оповідь про свого героя за рік до його народження. Власне, головною дійовою особою цього роману є не хто інший, як Фабріціо Вальсєрра *marchesi-po*¹ дель Донго, як кажуть у Мілані. Він побажав з'явитись на світ саме тоді, коли прогнали французів, і волею випадку був другим сином маркіза дель Донго, того самого вельможі, про якого читачеві вже дещо відомо, а саме, що в нього було пухке й бліде обличчя, облеслива посмішка і безмежна ненависть до нових ідей. Спадкоємцем усього родинного маєтку маркіза був старший син дель Донго, Асканьо, — викапаний батько. Йому було вісім років, а Фабріціо два, коли генерал Бонапарт, якого всі родовиті особи вважали давно повішеним, зненацька перейшов Сен-Бернарський перевал і вступив до Мілана — унікальний випадок в історії: уявіть собі цілий народ, ошалілий від радості. За кілька днів Наполеон виграв битву під Маренго. Все інше зрозуміло без слів. Сп'яніння міланців сягнуло межі, але тепер до радості долучалася думка про помсту: цей добрий народ навчили вже ненавидіти. Незабаром вернулися з вигнання ті з небагатьох патріотів, що вижили в бухтах Каттаро; їхнє повернення перетворилося в національне свято. Бліді, схудлі в'язні, з великими, здивованими очима дивно вирізнялися на тлі нестримної радості, що буяла довкола. Для найзаплямованіших вельмож їхнє повернення стало сигналом до втечі. Маркіз дель Донго один із перших утік до замку Гріанта. В багатьох родовитих сім'ях батьки були сповнені ненависті й страху, зате дружини й доньки, згадуючи, скільки втіхи приніс їм перший вступ французів у Мілан, з жалем думали про тодішні веселі бали і відразу після взяття Маренго заходилися влаштовувати їх у Casa Tanzi². Через кілька днів після перемоги французький генерал, чийм обов'язком було підтримувати спокій

¹ Вимовляється — «маркезіно». За місцевими звичаями, запозиченими з Німеччини, цей титул надається маркізовим синам, «контіно» — графовим синам, «контессіна» — графовим донькам тощо. (Прим. автора).

² В Бальному палаці (*ital.*).

у Ломбардії, помітив, що всі орендарі дворянських земель і всі сільські баби вже й думати забули про блискучу перемогу під Маренго, яка змінила долю Італії і повернула французам за один день тринадцять фортець; у всіх тільки й було на думці пророцтво святого Джовіти, першого покровителя Брешиї. За цим священним пророцтвом виходило, ніби фортуні Наполеона та французам прийде край рівно через тринадцять тижнів після Маренго. На виправдання маркіза дель Донго та інших лихих, озлоблених землевласників треба сказати, що вони щиро повірили пророцтву. Всі ті люди не прочитали за своє життя і чотирьох книжок. Тепер вони відверто готувалися в дорогу, збираючись повернутись до Мілана через тринадцять тижнів. Але час минав і приносив нові успіхи Франції. Повернувшись до Парижа, Наполеон мудrimi декретами врятував революцію від внутрішніх ворогів, як він врятував її під Маренго від навали чужинців. Тоді ломбардські дворяни, що поховалися по своїх замках, дійшли переконання, що спочатку не зрозуміли передбачення святого покровителя Брешиї: йшлося не про тринадцять тижнів, а, звісно, про тринадцять місяців. Збігло тринадцять місяців, а успіхи французів, здавалося, множилися з кожним днем.

Згадаймо мимохідь про десятиріччя поступу і добробуту, що тривало від 1800 до 1810 року. Майже все це десятиріччя Фабріціо провів у замку Гріанта серед селянських дітлахів, бився з ними навкулачки і нічого не вчився, навіть грамоти. Потім його послали до Мілана в колегію отців єзуїтів. Маркіз вимагав, щоб сина познайомили з латиною не за творами давніх авторів, де тільки й мови, що про республіку, а за пишним фоліантом, оздобленим понад сотнею гравюр, шедевром майстрів XVII сторіччя; то була історія роду Вальсерра маркізів дель Донго; видрукував його латинською мовою 1650 року Фабріціо дель Донго, архієпископ пармський. Представники роду Вальсерра прославилися на війні; гравюри зображували сцени битв, на яких той чи інший носій цього імені рубав мечем ворогів. Книжка дуже подобалася хлопцеві. Мати, що обожнювала його, діставала іноді від чоловіка дозвіл поїхати до Мілана провідати сина, та оскільки маркіз ніколи не давав їй грошей на такі поїздки, вона їх позичала в невістки, доброї графині П'етранера. Після повернення французів графиня стала однією з найблискучіших дам при дворі принца Євгенія, віце-короля Італії.

ЗМІСТ

Найпоетичніший роман Стендаля. <i>Д. Наливайко</i>	3
--	---

ПАРМСЬКИЙ МОНАСТИР

Вступне слово автора	21
ЧАСТИНА ПЕРША	23
ЧАСТИНА ДРУГА	228
Примітки. <i>Б. Буніч-Ремізов</i>	465